

Amos Anderson - avokätinen Naantalin ystävä

- Vanha luostarikirkko on vielä paikallaan ja siitä syystä olen rakastunut Naantaliin, sanoi liikemies Amos Anderson Kaivohuoneella lauantaina 23. heinäkuuta 1921. - Se luo edelleen Naantalille osan sen nykyisyyttä ja tulevaisuutta, hän jatkoi.

Nuori Amos tuli Turkuun opiskelemaan syksyllä 1896. Kortteerin hän löysi turkkuri Otto Wilhelm Sorthanin lesken Josefinan luota. Vuokraemännällä oli kaksi poikaa, Selim ja Werner. Amos ystäväystyi heidän kanssaan.

Sorthaneilla oli Naantalissa talo, jossa he viettivät kesiä. Merisalin naapurissa sijainneesta Iso-Santalasta tuli pian Amoksenkin kesäpaikka. Siellä hän vietti loppukesän viikkoja, ja siellä hänen Naantali-rakkautensa syttyi. Kohosihan aivan naapurissa kookas kirkko, joka hallitsi maisemaa ja huokui historiaa, birgittalaisuutta sekä roomalaiskatolisuutta.

Sorthanin veljeksistä nuorempi, Otto Werner, ei ollut isänsä tapaan kiinnostunut turkiksista, valokuvaus vei hänet. Hän perusti valokuvausliikkeen Turkuun ja siirsi sen Iso-Santalaan 1909. O.W. Sorthan kuvasi innokkaasti viime vuosisadan alun Naantalia, useimmat 1900-luvun alkupuolen Naantali-kuvista ovat hänen ottamiaan.

Maailmansota iski myös kylpylään, vaikka sota riehui kaukana Naantalista. Venäläiset kylpyvieraat, joita oli puolet kaikista, lähtivät kiireellä koteihinsa. Muutenkin kylpylän toiminta hiipui. Tilanne kuitenkin korjaantui seuraavana vuonna, vaikka sota yhä jatkui. Kesällä 1916 venäläisvieraita oli jälleen runsaasti. Naantalin suveen oli palannut kosmopoliittinen ilmapiiri. Siinä Anderson viihtyi.

Kylpylässä Anderson kävi usein, lempihoitoina olivat "terpeltikaappi" ja hieronta. Tärpättiä käytettiin lisääneena höyrykaapissa ja kylvyissä. Lounaalla hän kävi Kaivohuoneella.

Kesällä 1916 hän hankki pelivarusteet ja aloitti tenniksen, herrasmieslajin, jossa pukeuduttiin valkoisiin. Tarinan mukaan hän oli yksi aloitteentekijä tenniskenttien kääntämisessä. Kenttien suunta vaihdettiin 1920-luvulla.

Iso-Santalalan sijainti Nunnaniemen rannassa oli keskeinen: se oli kylpylän kupeessa, vastarannalla, Piispanniemessä oli kaupungin satama, jonne hyörinää toi päivittäinen vilkas höyrylaivaliikenne. Anderson kaipasi kuitenkin lisää tilaa. Hän osti Luonnonmaan puolelta huvilan, muttei kuitenkaan käyttänyt sitä. Hän löysikin itseään tyydyttävän paikan Esplanaadin varrelta, Hacklinin talosta. Osoite on nykyisin Puistotie. Hän vuokrasi tilavasta talosta kolme huonetta ja verannan.

Valoisasta lasiverannasta tuli hänen työtilansa ja lempipaikkansa. Keinutuolissaan istuen hän oli lankapuhelimella tiiviisti yhteydessä Helsinkiin. Siihen aikaan Naantalissa kymmenkunnalla yksityishenkilöllä oli puhelin. Verannalla hän myös luki ja kirjoitti. Apulaisenaan hänellä oli Werner Sorthanin poika Sven.

Anderson halusi erityisesti raportoida lehteensä Hufvudstadsbladetiin Kultarannan tapahtumista ja vieraista. Sven kirjoitti, Amos viimeisteli ja saneli aina itse jutut toimitukseen.

Toisinaan hän teki veneretkiä lähiympäristöön. Sunnuntaisin hän tutustui myös joihinkin alueen harmaakivikirkkoihin. 1920-luvun alussa hän hankki käyttöönsä auton. Ensin Willis Knightin ja myöhemmin Stutzin. Kummatkin olivat aikansa amerikkalaisia luksusautoja. Kuljettajana oli Gustaf Lukander, joka asui naapuritalossa, vastapäätä entistä paloasemaa, äänenkantaman päässä.

Vuonna 1919 kaupunkiin perustettiin museoyhdistys. Siihen liittyen paikalla nähtiin usein historian lehtori Julius Finnberg. Birgittalaisuus oli yksi hänen kiinnostuksensa kohteista. Anderson ja Finnberg tutustuivat ja heidän yhteistyönsä tuotti tuloksia. Finnberg oli vierailut 1920 Vadstenassa ja toi tulliaisinaan idean Birgitta-vesperistä. Anderson innostui asiasta ja jo 1921 heinäkuun 23. päivä, joka on Pyhän Birgitan kuolinpäivä, järjestettiin ensimmäinen Birgitta-vesper.

Kun päivään liittyi vielä luostariveli Jöns Budden muistokiven paljastus, tilaisuudesta tuli valtakunnallinen. Kutsuvieraita kehoitettiin saapumaan Naantaliin laivalla. Ylimääräisiä laivavuorojakin oli järjestetty. Maantie oli vielä siihen aikaan surkea, pölymadoksi kutsuttu.

Muistokiven lahjoitti Amos ja sen suunnitteli hänen arkkitehtiystävänsä W.G. Palmqvist. Rouva Ester Ståhlberg edusti juhlassa presidenttiparia. Muistokiven paljastuspuheen piti professori Yrjö Hirn. Myöhemmin kirkossa pidetyssä historiallis-soitannollisessa Birgitta-vesperissä puhui tohtori Juhani Rinne.

Andersonin kutsuvieraille kustantama iltatilaisuus oli Kaivohuoneella. Illan kulkua kuvaili Uuden Auran toimittaja. Juhlan puheet aloitti kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Oskari Tervo, jonka mukaan vieraat olivat viettäneet harvinaista juhlapäivää, jonka vertaista ei ole suotu toisille Suomen kaupungille.

Hän muistutti, että vieraat ovat kuulleet kaunista laulua ja historiaa, tietoja menneisyydestä ja eläneet hetkisen vuosisatain takaista elämää. Kaiken sen lahjoitti illan isäntä, tirehtööri Anderson, joka on avustanut juh latoimikuntaa sekä neuvoin että rahallisesti.

Lisäksi Anderson lahjoitti vesperlahjoja paikkakunnan köyhille, lapsille ja vanhuksille. Tervo kertoi jakaneensa ne ja tuovansa kuulijoille heidän kiitoksensa ja tervehdyksensä. Lopuksi Andersonille huudettiin joukolla eläkootä.

Tervon jälkeen Anderson kiitti kiitoksista, ja muistutti, että lehtori Julius Finnberg on häntä tähän kannustanut. "Me tiedämme kaikki, että maamme sivistyselämän ensimmäinen aamuurinko valkeni roomalaiskatolisen kirkon vaikutuksen alaisuudessa. Se se yhdisti riitelevät heimot. Se se kohotti mielet jokapäiväisyyden ja taistelujen yläpuolelle ja herätti sydämiin iäisyyden kaihon ja kaunista kaipuuta."

"Luostarilaitos oli mahtava ase sen kirkon käsissä ja se oli loistossaan Birgittalaisluostarin aikaan. Mutta se loistokausi ja se ase on ollut meiltä jo kauan poissa."

Hän muistutti, että "siinä kirkossa on ollut iloni seurata niitä lauluja ja sitä musiikkia, joka kerran ristikkoholvien alla on kaikunut. Niiden laulujen kaunis ja hurmaava kaiku on herkässä mielessä edelleen sytyttävä kauniita ja ihania tunteita. Meillä tarvitaan edelleen kauniita, rauhallisia tunteita, sillä aikakaudessamme on niin paljon kylmää ja hivuttavaa harkintaa ja laskentaa, touhua ja tinkimistä".

Lisäksi Anderson huomautti, että hän on viettänyt Naantalissa monta kesää ja viihtynyt hyvin. "Olen oppinut rakastamaan tätä kaupunkia ja sen väkeä."

Lopuksi hän kohotti mehumaljan. Se oli sitä aikaa, mehuaikaa.

Samana vuonna museoyhdistyksen aloitteesta, Finnbergin asiantuntemuksella ja Andersonin lahjoituksella kirkon keskiaikainen alttarikaappi saatiin uudelle jalustalle. Nykyisin se on pääalttarilla.

Andersonin kiinnostusta birgittalaisuuteen lisäsi myös 1922 julkaistu Reinhold Hausenin kirja Nådendals kyrka och klosterruiner. Hausen oli vuosina 1872 ja 1879 suorittanut kaivauksia ja inventoinut luostarin aluetta.

Kesällä 1920 Andersson kirjoitti Naantalissa legendanäytelmän Vallis Gratiae. Musiikin siihen sävelsi professori Heikki Klemetti. Sen ensi-ilta oli Helsingin Ruotsalaisessa teatterissa 1923, kuorona esiintyi Suomen laulu. Näytelmä sijoittui keskiajan Naantaliin ja Turkuun. Loppunäytöksessä Naantalin auringon säteet valaisivat kirkon pääalttaria. Myöhemmin sitä esitettiin Tukholmassa ja Wienissä.

Naantalissa hänestä oli tullut tunnettu ja arvostettu kesävieras. Skruuvipöydässä olivat usein kumppaneina Julius Finnberg ja säveltäjä Selim Palmgren, jota Anderson tuki, myös taloudellisesti.

Finnbergin ehdotuksesta Naantalin kirkon tornista kuultiin kesällä 1924 ensimmäisen kerran iltavesper. Sen soitti trumpettilla Helsingin kaupunginorkesterin sellisti Väinö Liimatainen. Soittopalkkion maksoi Anderson.

1924 Anderson osti Tamminiemen. Hän ei kuitenkaan viihtynyt siellä, tunsu itsensä eristäytyneeksi ja yksinäiseksi. Niinpä hän ystävänsä Kyösti Kallion ehdotuksesta lahjoitti sen 1940 valtiolle presidenttien käyttöön.

Kemiönsaaresta Anderson osti Söderlångvikin kartanon 1927. Sen kunnostukseen meni kaikkineen vuosikymmen. Naantali pysyi yhä Andersonin kesäpaikkana. 1930-luvun puolivälissä hänet nähtiin istumassa verannalla keinutuolissaan tutkien lukuisia piirustuksia ja papereita. Ne olivat Helsingin Ruotsalaisen teatterin korjaus- ja laajennussuunnitelmia. Puhelimessa hän ahkerasti kommentoi niitä.

Finnberg löysi eräänä päivänä kirkon kaminan takaa lähes hylättynä olleen Pièta-maalauksen. Taiteilija Axel Haartman entisöi sen 1927. Kustannuksista huolehti Anderson.

Huvilansa, jonka hän Luonnonmaan Kultarannan kylästä osti mutta ei käyttänyt, hän myi ystävälleen Julius Finnbergille.

Naantalın kirkkomaalla on myös birgittalaisten muistomerkki - nunnien muistokivenä tunnettu. Siinä on kaksoisluostarin sinetti sekä teksti: "Ora pro nobis. Monumentum, erigerunt veteris, Vallis gratiae amici, A.M. XXXI". Kiven suunnitteli taitelija Axel Haartman, sen toteutti taiteilija Theodor Schalin ja pystytti Vallis Gratiae -yhdistys birgittalaisluostarin ystävien tuella. Ystäviin kuului myös Anderson.

Naantalın seurakunta ja kaupunki täyttivät 500 vuotta 1943. Anderson lahjoitti juhlan kunniaksi kirkon pääsisäänkäynnin ulko-ovet, sisäovien lahjoittajana on Helsinki mutta maksajana Anderson.

Amos Anderson vaikutti Naantalissa kolmella vuosikymmenellä. Hän kannatti ja tuki, usein avokätisesti, hankkeita ja harrastuksia, jotka torjuivat aikakauden "kylmää ja hivuttavaa harkintaa".

Raimo Vahtera

(Julkaistu Turun Sanomissa 6.1.2020)